

Beck Zoltán – Andl Helga

„VIZUALITÁS ÉS LAKHATÁS – LAKÓKÖRNYEZET A KÉPALKOTÓ MŰVÉSZETEK BEN”

**– foglalkozásterv középiskolások és egyetemi
hallgatók számára –**

Absztrakt:

A foglalkozás a romák, cigányok lakókörnyezetéhez kapcsolódó képi elbeszélések időbeli és térbeli sokféleségét mutatja be a 18. sz. végétől napjainkig. A képalkotó művészeti ágak majd mindegyikét felsorakoztatja: festészet, grafika, installáció, képregény, fotó, animációs, dokumentum- és játékfilm. A diákok ily módon megismerkednek egy társadalmi kérdéskörrel, miközben betekintést kapnak a romákról, cigányokról szóló művészeti reprezentációkba, valamint a kortárs roma, cigány képzőművészet kánonterébe.

FOGLALKOZÁSTERV

Cél:

- műalkotásokon keresztül a lakhatás (otthon; egy hely, ahol élünk) komplex kérdéskörének megismerése, élményközpontú megközelítése, értelmezése
- szociális kompetenciák (kommunikáció, együttműködés, empátia, elfogadás) és kreativitás fejlesztése

Résztvevők: középiskolások vagy egyetemi hallgatók

Időkeret: 90 perc, cigány népismeret, rajz és vizuális kultúra vagy osztályfőnöki óra keretében, vagy tanórán kívüli foglalkozáson

Helyszín: csoportmunka kialakítására alkalmas tér

Eszközök:

- Infojegyzet – részlet (MELLÉKLET_1)
- csoportok számára összeállított források és feladatkártyák (lásd: MELLÉKLET_2), a CAPP-modell síkidomai (MELLÉKLET_3) – csoportonként egy-egy borítékba helyezett csomagok
- tanulói laptop vagy mobiltelefon (filmrészletek megtekintéséhez)
- A2 papír, ragasztó, íróeszközök
- projektor és hangfal ill. más megfelelő digitális eszköz

A FOGLALKOZÁS MENETE:

0. A terem előkészítése: csoportmunkára alkalmas elrendezés; az eszközök elhelyezése; a képcsomagok mindegyikéből kiválasztunk egy képet és felvágjuk annyi részre (4, 5 vagy 6), ahány fős csoportokat szeretnénk kialakítani a létszám függvényében.

1. Ráhangolódás

1. verzió: irányított beszélgetés (közös forráselemzés) a következő forrás alapján (papír vagy online elérés): A romák lakhatása, lakáskörülményei. Infojegyzet, Országgyűlés hivatala, 2023/3. (részlet) (MELLÉKLET_1)

2. verzió: irányított beszélgetés a következő forrás alapján: Parno Graszt: Már nem szédülök. <https://www.youtube.com/watch?v=0bSeC6VYHSE>

10 perc

2. Csoportalakítás: 4-5-6 fős csoportok kialakítása (puzzle): (1) minden résztvevő húz egy képdarabkát; (2) a résztvevőknek a képeknek megfelelően kell csoportba szerveződniük; (3) csoportok helyet foglalnak egy-egy asztalnál; (4) a puzzle darabokból összeállítják a közös képet.

Megjegyzés: az osztály létszámától függően választunk képeket.

5 perc

3. Csoportmunka – Feladat: források alapján végzett közös elemző munka, annak rögzítése, poszterkészítés. 35 perc

3.1. A csoport választott szóvivője elmeséli a csoport képét a többieknek. (A képet nem mutathatják meg egymásnak a csoportok, a feladat lényege, hogy miként képesek verbalizálni, szövegesíteni a vizuális élményt.) 5 perc

3.2. Minden csoport számára a képhez tartozó további forrásokat ad át a tanár egy borítékban. A csomagok tartalmazzák az adott csoport feladatát. (MELLÉKLET_2)

3.3. A feladatok megoldása, közös poszter készítése a kiadott csomagok alapján. 30 perc

4. Prezentáció csoportonként 35 perc

4.1. Az adott csoport bemutatja az elkészített posztert. (Minden csoporttag tevékenyen részt vesz a prezentációban.) 5 perc csoportonként

Mindegyik prezentációt követően:

4.2. Az oktató/foglalkozásvezető rövid összefoglalója az alkotókról, műveikről és azok társadalmi kontextusáról

5. Reflexió – Visszajelzések megfogalmazása a foglalkozásra vonatkozóan minden résztvevő részéről (pl. „Mit viszek haza?”) [5 perc](#)

Áttekintő táblázat:

Időkeret	Lépések	Tanári/tanulói tevékenység	Munkaforma	Eszközök	Megjegyzés
	A terem előkészítése: csoportmunkára alkalmas elrendezés; az eszközök elhelyezése			csoportonként borítékba helyezett források és feladatkártyák (MELLÉKLET_2)	4-5-6 fős csoportokat tervezünk, az osztály létszámától függően A forrásokat csoportonként borítékokba helyezzük (MELLÉKLET_2), de minden borítékból kiveszünk egy képet, amit a tervezett csoportlétszámoknak megfelelő számú darabra vágunk (felvágjuk annyi részre (4, 5 vagy 6), ahány fős csoportokat szeretnénk kialakítani a létszám függvényében).
10 perc	1. Ráhangolódás	1. verzió: irányított beszélgetés (közös forráselemzés) a következő forrás alapján (papír vagy online elérés): A ROMÁK LAKHATÁSA,	frontális	MELLÉKLET_1	1. verzió: a résztvevők nyomtatva

		LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI. Infojegyzet, Országgyűlés hivatala, 2023/3. (részlet) (MELLÉKLET_1) 2. verzió: irányított beszélgetés a következő forrás alapján: Parno Graszt: Már nem szédülök. https://www.youtube.com/watch?v=0bSeC6VYHSE		projektor és hangfal ill. megfelelő digitális eszköz	megkapják a forrásrészletet vagy online elérhetővé tesszük számukra 2. verzió: közös megtekintés – megfigyelési szempont: Milyen lakhatási formák jelennek meg a klipben?
5 perc	2. Csoportalakítás: 4-5-6 fős csoportok kialakítása	(1) minden résztvevő húz egy képdarabkát; (2) a résztvevőknek a képeknek megfelelően kell csoportba szerveződniük; (3) csoportok helyet foglalnak egy-egy asztalnál; (4) a puzzle darabokból összeállítják a közös képet A foglalkozásvezető gyorsan ellenőrzi a létrejött csoportokat.	egyéni ill. csoportmunka		az osztály létszámától függően választunk képeket (az az ideális, ha 5 csoport jön létre, de kisebb létszám esetén ez csökkenthető)
35 perc	3. Csoportmunka – Feladat: források alapján végzett közös elemző munka, annak rögzítése, poszterkészítés	3.1. A csoportok szóvivőt választanak. A választott szóvivő elmeséli a csoport képét a többieknek. (A képet nem mutathatják meg egymásnak a csoportok, a feladat lényege, hogy miként képesek verbalizálni, szövegesíteni a vizuális élményt.) 5 perc 3.2. Minden csoport számára a képhez tartozó további forrásokat ad át a tanár. A csomagok tartalmazzák az adott csoport feladatát. (Melléklet_2)	frontális	csomagok borítékban	a borítékok tartalma: források, feladatkártya, CAPP-modell síkidomai

		3.3. A feladatok megoldása, közös poszter készítése a kiadott csomagok alapján. 30 perc A foglalkozásvezető monitorozza a munkát, válaszol a felmerülő kérdésekre.	csoportmunka	A2 papír, ragasztó, írószköz,	
35 perc	4. Prezentáció csoportonként	4.1. Az adott csoport bemutatja az elkészített posztert. (Minden csoporttag tevékenyen részt vesz a prezentációban.) 5 perc csoportonként Mindegyik prezencációt követően: 4.2. Az oktató/foglalkozásvezető rövid összefoglalója az alkotókról, műveikről és azok társadalmi kontextusáról	frontális		A foglalkozásvezetők a rövid összefoglalók során az „OKTATÓI SEGÉDANYAGOK – A TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ HASZNOS FORRÁSOK” gyűjteményre (MELLÉKLET_4) támaszkodhatnak.
5 perc	5. Reflexió – Visszajelzések megfogalmazása a foglalkozásra vonatkozóan minden résztvevő részéről (pl. „Mit viszek haza?”)	a résztvevők egyenként megfogalmazzák reflexiójukat a foglalkozásra, a tapasztalatokra vonatkozóan	egyéni ill. frontális		

MELLÉKLET_1

A ROMÁK LAKHATÁSA, LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI. Infojegyzet, Országgyűlés hivatala, 2023/3. (részlet)

Európai és magyar célkitűzések

Az Európai Bizottság 2020-ban adta ki „A romák egyenlőségének, társadalmi befogadásának és részvételének előmozdítását célzó uniós stratégiai keretrendszer”-t (COM (2020) 620 final), amely 2030-ig három, minimálisan elérendő célt tűzött ki a romák lakhatási helyzetének javításával kapcsolatban:

- A romák és a nem romák elégtelen lakáskörülményei közötti, 2020-ban ismert különbségének mértékét tíz év alatt legalább egyharmadával dolgozzák le.
- A túlszűfolt lakásokban élő családok esetében a roma és nem roma háztartások közötti különbség mértékét felére kell csökkenteni az évtized végére.
- A roma családok legalább 95 százaléka vezetékes vízzel ellátott lakásban éljen. Magyarországon 2021-ben ez az arány 83 százalékos volt (FRA 2022).

Az európai keretrendszert a rá épülő nemzeti romaprogramok hivatottak további tartalommal megtölteni. A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (MNTFS 2030) mint magyarországi kormányzati romaprogram szintén a 2030-ig tartó évekre határoz meg – ahogyan a dokumentum fogalmaz – „beavatkozási irányokat”. Ezek közé tartozik – a keretrendszerben meghatározottakhoz hasonló konkrét tervszámokat nem említve –:

- a telepszerű körülmények között élők életkörülményeinek javítása;
- a lakások komfortfokozatának emelése;
- az internetelés fejlesztése;
- „költséghatékony és minél kevesebb szakkompetenciát igénylő lakásépítési és felújítási módszerek alkalmazásának modellezése, szerkezetkész házak építése”;
- szociális bérlakások kialakítása, építése;
- az energiaszegénység csökkentése és a lakhatás jogi biztonságának javítása.

https://www.parlament.hu/documents/10181/64399821/Infojegyzet_2023_3_EU_romapolitika_lakhatas.pdf

FORRÁSOK

1. csoport (vurdon)

1.

Daniel Baker: Tumbling Blocks (Survival Quilt), Atchin Tan Tower at night. Glastonbury 2025
<https://www.instagram.com/p/DLcv4BkKtKE/?igsh=MWJkaDh1Y3djN3Q3Yw%3D%3D>

2.

filmrészlet: Snatch, 2000 (Guy Richie dir.)

<https://www.youtube.com/watch?v=Gfzx7asbZs>

3.

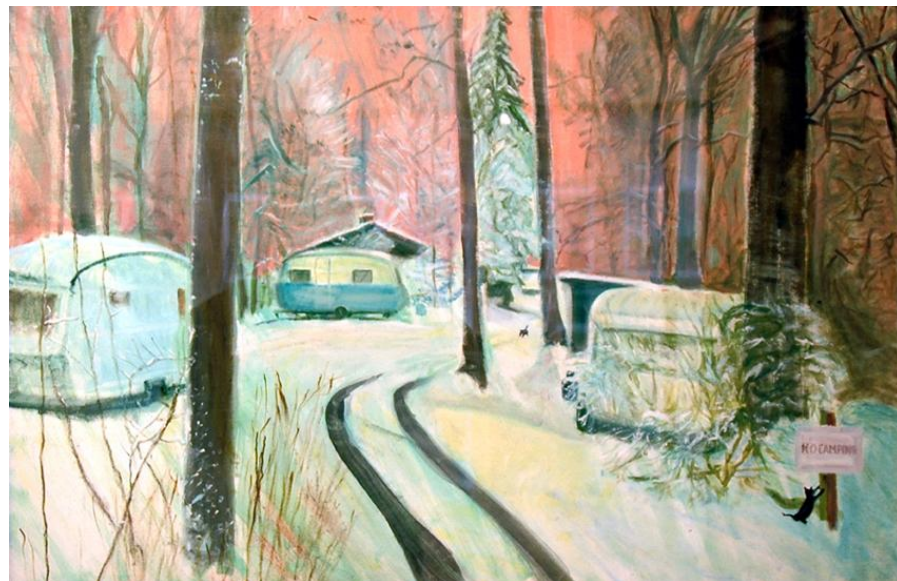

NIHAD NINO PUŠIJA (artist, Bosnia and Herzegovina/Germany)

Venice Mahala Opus, 2011, series of photographs as postcards, color, leporello format

<https://callthewitness.net/Testimonies/VeniceMahalaOpus>

4.

Shamus McPhee: Bobbin Mill in the Snow (2000)

<https://blog.romarchive.eu/resistance-and-the-evolution-of-a-roma-aesthetic-post/>

5.

Gabi Jimenez: Extermination 1. Les Campings (2011)

<https://kaidikhas.com/en/works/extirmination-1-les-campings-2/?tab=e-n-tab-title-1718038072>

6.

Damian Le Bas: Romany Road Map of Great Britain (2007)

<https://kaidikhas.com/works/romany-road-map-of-great-britain-c765c34d/?tab=e-n-tab-title-1718038074>

7.

Feladatkártya:

Komponáljatok posztert, amelyen szerepelnek a következők:

- a kapott források (vizuális tartalmak)
- a CAPP-alapmodell kártyái
- a kérdésekre adott válaszok

1. A CAPP-alapmodell síkidomait töltsd ki a következők alapján:

Háromszög: a kiinduló társadalmi probléma megjelölése – Milyen társadalmi problémával, szakadáshellyel szembesítenek bennünket a műalkotások?

Négyzet: a megvalósítás (műterem) – Mi látható a képen? Mi a kompozíció? Hogyan, milyen technikával készült? Stb.

Kör: a műalkotás kapcsolata a társadalmi problémával – Hogyan értelmezi a műalkotás a társadalmi jelenséget? Milyen viszonyban van a társadalom szereplőivel, tereivel stb.? Milyen társadalmi értékeket, normákat jelenít meg, támogat vagy utasít el?

2. Fogalmazzatok meg a vurdon (lakókocsi) jelentéseit a kapott műalkotások alapján!

2. csoport (telep)

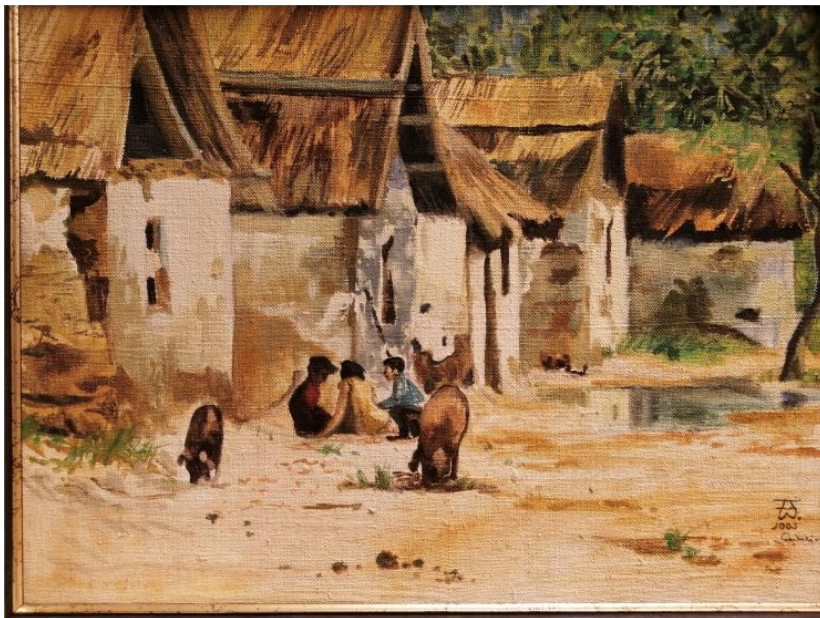
1.

Cigányfilm. Rendezte: Hadházy László, 1978-1980. (dokumentumfilm a kiskundorozsmai cigánytelep felszámolásáról)

<https://www.youtube.com/watch?v=knie26dy0HE&t=2186s>

részlet: 0:00-3:24

2.

Ferkovics József: Élet a telepen

<https://global.museum-digital.org/object/2472672>

3.

Dilinkó Gábor: Doboz cigány telep

<https://global.museum-digital.org/object/2449502>

4.

Gaudi Márton: Miért küldték ki apámat térdig érő hóban vízért?

<https://hu.museum-digital.org/object/1140900>

5.

Kunhegyesi Ferenc: Bódvalenke balladája

<https://muut.hu/archivum/12361>

6.

Feladatkártya:

Komponáljatok posztert, amelyen szerepelnek a következők:

- a kapott források (vizuális tartalmak)
- a CAPP-alapmodell kártyái
- a kérdésekre adott válaszok

1. A CAPP-alapmodell síkidomait töltsd ki a következők alapján:

Háromszög: a kiinduló társadalmi probléma megjelölése – Milyen társadalmi problémával, szakadáshellyel szembesítenek bennünket a műalkotások?

Négyzet: a megvalósítás (műterem) – Mi látható a képen? Mi a kompozíció? Hogyan, milyen technikával készült? Stb.

Kör: a műalkotás kapcsolata a társadalmi problémával – Hogyan értelmezi a műalkotás a társadalmi jelenséget? Milyen viszonyban van a társadalom szereplőivel, tereivel stb.? Milyen társadalmi értékeket, normákat jelenít meg, támogat vagy utasít el?

2. A képek alapján készítsetek egy rövid leírást az általatok elképzelt cigánytelepről!

3. csoport (városon kívül)

1. Bari Károly: Azt hiszitek

Azt hiszitek, hogy csak én
ácsorgok fényért és szeretetért
a város kapuja előtt,
csak én korbácsolom a ziháló szél
hátát átkaimmal és üvöltöm az égis
kivetettségem siralmait:
tizenhat évem nem elég
arra, hogy befogadjatok,
nem elég arra, hogy fejemről letépjétek
a megaláztatás pókhálóit?

Sokan várjuk a kapukon kívül,
hogy bizalmatok rézkrajcárjaival
megajándékozzatok!

2.

Ektomorf: Outcast, 2006

<https://www.youtube.com/watch?v=agEUv0naLI4>

3.

Bela Ivanyi Grunwald (1867-1940): Figures in a Landscape with Windmill
<https://www.mutualart.com/Artwork/--Figures-in-a-Landscape-with-Windmill/053B1291223CCF6265D7AF68271A84C2>

4.

George Morland (1763-1804): Landscape with a Gypsy Encampment (undated)
<https://www.meisterdrucke.uk/fine-art-prints/George-Morland/1315213/Landscape-with-a-Gypsy-Encampment.html>

5.

Renzo Martini: Zingari

<https://www.firenzeart.it/quadri/renzo-martini-zingari-4582>

6.

Kiba Lumberg: This is how you end up, 2007

<https://kaidikhas.com/en/works/this-is-how-you-end-up-f916f415-2/?tab=e-n-tab-title-1718038074>

7.

Feladatkártya:

Komponáljatok posztert, amelyen szerepelnek a következők:

- a kapott források (vizuális tartalmak)
- a CAPP-alapmodell kártyái
- a kérdésekre adott válaszok

1. A CAPP-alapmodell síkidomait töltsd ki a következők alapján:

Háromszög: a kiinduló társadalmi probléma megjelölése – Milyen társadalmi problémával, szakadáshellyel szembesítenek bennünket a műalkotások?

Négyzet: a megvalósítás (műterem) – Mi látható a képen? Mi a kompozíció? Hogyan, milyen technikával készült? Stb.

Kör: a műalkotás kapcsolata a társadalmi problémával – Hogyan értelmezi a műalkotás a társadalmi jelenséget? Milyen viszonyban van a társadalom szereplőivel, tereivel stb.? Milyen társadalmi értékeket, normákat jelenít meg, támogat vagy utasít el?

2. Figyeljétek meg a vers képi kompozícióját! Mi a képi előtér? Mi a képi háttér?

Mit jelent a források tükrében a kívülállóság, az outcast élménye?

4. csoport (városi gettó)

1.

Gauder Áron: Nyócker. 2004. (előzetes)

<https://www.youtube.com/watch?v=NsPA0AyDxws>

2.

Császi Ádám – Tóth Zoltán Gábor: 1 hét. 2003. (részlet: 0:00-1:35)

<https://www.youtube.com/watch?v=FCgXONPEFh4&t=2s>

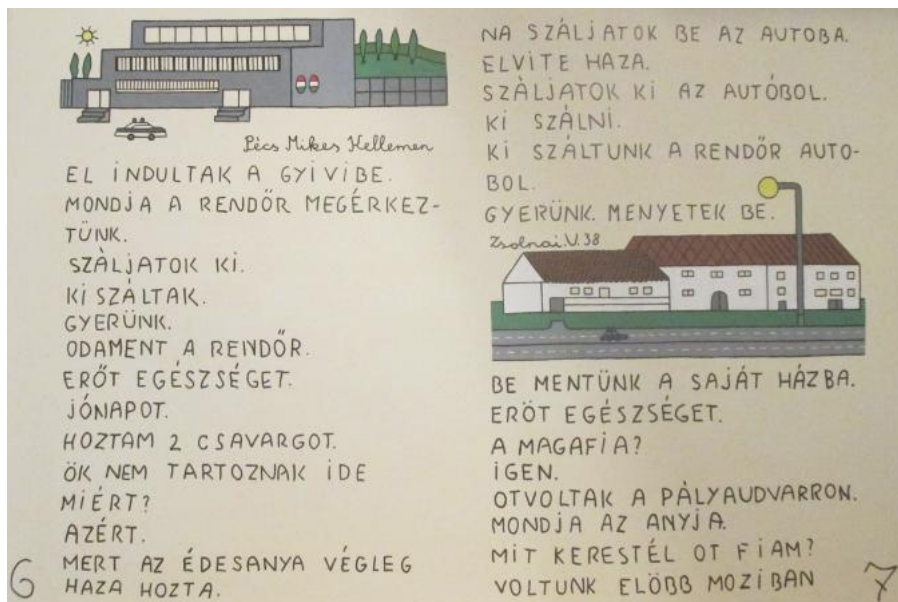
3.

Ladislava Gažiová

<https://artencounters.ro/en/artist/ladislava-gaziova/>

4.

Kolompár István (Gruppo Tökmag: Sárkány Lee)

https://trafo.hu/programok/dragon_lee

5.

Nyári Gyula: Budapest, VIII. kerület, Illés utca. — Kívül romos, belül tiszta.

<https://www.nyarigyula.hu/book>

6.

Feladatkártya:

Komponáljatok posztert, amelyen szerepelnek a következők:

- a kapott források (vizuális tartalmak)
- a CAPP-alapmodell kártyái
- a kérdésekre adott válaszok

1. A CAPP-alapmodell síkidomait töltsd ki a következők alapján:

Háromszög: a kiinduló társadalmi probléma megjelölése – Milyen társadalmi problémával, szakadáshellyel szembesítenek bennünket a műalkotások?

Négyzet: a megvalósítás (műterem) – Mi látható a képen? Mi a kompozíció? Hogyan, milyen technikával készült? Stb.

Kör: a műalkotás kapcsolata a társadalmi problémával – Hogyan értelmezi a műalkotás a társadalmi jelenséget? Milyen viszonyban van a társadalom szereplőivel, tereivel stb.? Milyen társadalmi értékeket, normákat jelenít meg, támogat vagy utasít el?

2. Alakítsatok munkabizottságot és fogalmazzatok meg javaslatokat arra, hogy a városi gettó megszűnjön!

5. csoport (polgári élet)

1.

Josef Koudelka: Gypsies. Aperture, 1975.

<https://www.magnumphotos.com/theory-and-practice/roma-travelers-gypsies-josef-koudelka-will-guy-society/>

2.

Jutka Rona: Magyar cigányok. Túlélők vallanak. Napvilág Kiadó, 2011. 77.

https://rofodia.oronk.hu/wp-content/uploads/2019/01/3-06_magyar_ciganyok_tulelok_vallanak.pdf

3.

Malgorzata Mirga-Tas,
Kunsthau Bregenz (KUB), Austria

<https://www.frithstreetgallery.com/news/250-magorzata-mirga-tas-tee-cerhenia-jekh-jag-kunsthau-bregenz-austria/>

Malgorzata Mirga-Tas textilképei

<https://culture.pl/en/artist/malgorzata-mirga-tas>

4.

Feladatkártya:

Komponáljatok posztert, amelyen szerepelnek a következők:

- a kapott források (vizuális tartalmak)
- a CAPP-alapmodell kártyái
- a kérdésekre adott válaszok

1. A CAPP-alapmodell síkidomait töltsd ki a következők alapján:

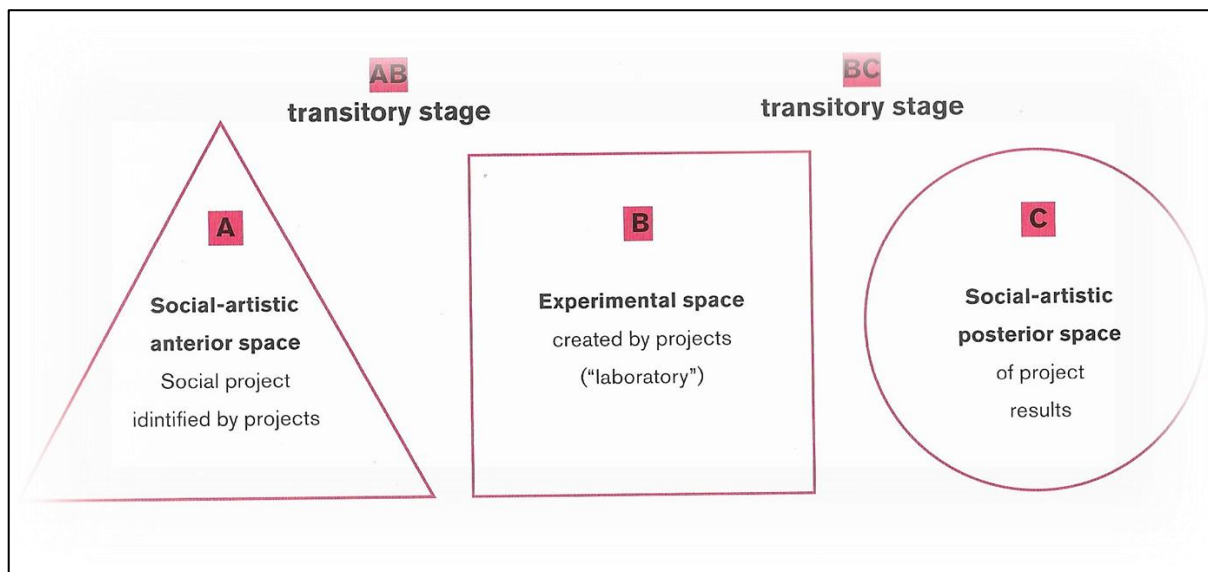
Háromszög: a kiinduló társadalmi probléma megjelölése – Milyen társadalmi problémával, szakadáshellyel szembesítenek bennünket a műalkotások?

Négyzet: a megvalósítás (műterem) – Mi látható a képen? Mi a kompozíció? Hogyan, milyen technikával készült? Stb.

Kör: a műalkotás kapcsolata a társadalmi problémával – Hogyan értelmezi a műalkotás a társadalmi jelenséget? Milyen viszonyban van a társadalom szereplőivel, tereivel stb.? Milyen társadalmi értékeket, normákat jelenít meg, támogat vagy utasít el?

2. Fogalmazzatok meg, mit jelent számotokra a kényelmes, komfortos, biztonságos lakókörnyezet!

CAPP-alapmodell (Szijártó Zsolt, 2018: 68)

Szijártó Zsolt: Együttműködésen alapuló művészeti projektek. Szempontok a Ludwig Múzeum CAPP-programjának értékeléséhez. In: Fabényi, Julia; Murphy, Ailbhe; Simon, Andrea; Szipőcs, Krisztina; Fehér, Zsuzsanna; Hemrik, László; Szijártó, Zsolt - Simon, Andrea; Szipőcs, Krisztina (szerk.): Közös ügyeink: Együttműködésen alapuló művészeti projektek Budapest, Ludwig Múzeum - Kortárs Művészeti Múzeum (2018) 380 p. pp. 61-202.

OKTATÓI SEGÉDANYAGOK – A TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ HASZNOS FORRÁSOK

1. Padlet: Contemporary Roma Art – Examples / Kortárs roma képzőművészet – példák

oktatói segédanyag: kontextus - kortárs roma képzőművészet

<https://padlet.com/andlbeck/contemporary-roma-art-examples-kort-rs-roma-k-pz-m-v-szet-p--xthnrebtjiy>

2. A Romano Kher Budapesti Roma Művelődési Ház gyűjteménye:

„Üdvözljük a Romano Kher Budapesti Roma Művelődési Ház oldalán, ahol intézményünk képzőművészeti gyűjteményét tesszük elérhetővé az érdeklődők számára. A gyűjtemény alapjait a Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Központ (CSZMMK) fektette le – ez az intézmény a mai Romano Kher jogelődje, amely később a Fővárosi Önkormányzat Cigány Ház-Romano Kher néven működött tovább. Az 1987 és 2009 között igazgatóként tevékenykedő Zsigó Jenő és munkatársai kiemelten fontosnak tartották a roma származású művészek támogatását, valamint művészetük és tehetségük széles körű bemutatását.

A kollekció közel 2500 műalkotást tartalmaz – festményeket, grafikákat és szobrokat – összesen 101 alkotótól.”

<https://hu.museum-digital.org/institution/163>

2. Zsigó Jenő (főszerk.): Cigány festészet – Magyarország 1969-2009. Fővárosi Önkormányzat. Cigány Ház – Romano Kher, 2009.

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/cigany_festeszet_magyarország_1969_2009/pages/cfm_00_kiado.htm

3. A RomArchive „VISUAL ARTS” szekciója:

<https://www.romarchive.eu/en/collection/i/?section=visual-arts&collection=&term=>

„What is RomArchive?

RomArchive is a digital archive for Romani arts and cultures. It archives works from all genres and augments them with contemporary documents and scholarly appraisals.

Each section of the Archive is the responsibility of its respective curatorial team, who have also selected the contents.

As an internationally accessible space that renders Romani cultures and histories visible, RomArchive is responding both to the ascriptions perennially imposed by others and to entrenched stereotypes by providing counter-narratives told by Roma themselves.

RomArchive makes no claim to completeness but sees itself rather as a continuously growing platform that presents collections with representative contents.

In addition to the published materials, RomArchive maintains an Internal Archive containing further media, including texts and images. The Internal Archive is accessible upon request and after submitting a description of your individual research focus.

RomArchive is international. The curatorial teams and advisory board are predominately made up of Roma.”

<https://www.romarchive.eu/en/about/frequently-answered-questions/>

4. Egyenlőségközpontú Unió: a romák egyenlőségének, társadalmi befogadásának és részvételének előmozdítását célzó uniós stratégiai keretrendszer. Európai Bizottság, Brüsszel, 2020.

A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK ÉS A TANÁCSNAK

https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9a007e7e-08ad-11eb-a511-01aa75ed71a1.0005.02/DOC_1&format=PDF

5. A ROMÁK LAKHATÁSA, LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI. Infojegyzet, Országgyűlés hivatala, 2023/3.

https://www.parlament.hu/documents/10181/64399821/Infojegyzet_2023_3_EU_romapolitika_lakhatas.pdf

6. Kai Dikhas

A Kai Dikhas németországi alapítvány, amely a roma képzőművészet népszerűsítését vállalta – ezzel teret adva a kortárs művészeknek a megmutatkozásra. Az alapítvány művészeti és kulturális projekteket is támogat, kiállításokat és művészeti workshopokat szervez, valamint kiadványokat ad ki. Gyűjteménye több mint 320 kortárs alkotást tartalmaz, beleértve festményeket, rajzokat, szobrokat, nyomtatásokat, fényképeket, installációkat és digitális művészeti alkotásokat. A Kai Dikhas honlapján a gyűjtemény megtalálható, kereshető (angol ill. német nyelvű a felület).

<https://kaidikhas.com/en/home/>

7. Pásztor Eszter: Bódvalenke képei.

Műút, 2015/050. 50-53.

<https://muut.hu/archivum/12361>

8. Vurdon (oktatói segédanyag)

Beck Zoltán: A megszólalás üres helye. Napvilág, Budapest, 2020. 192-196.

A térkép definíciója szerint

„egy hely válogatott (előre meghatározott) jellemzők szerinti szimbolikus reprezentációja. A térképek egyszerű, vizuális nyelven informálnak a világról.”¹

Acton pedig Le Bas képei kapcsán azt hangsúlyozza:

¹ [„(...) a symbolic representation of selected characteristics of a place, usually drawn on a flat surface. Maps present information about the world in a simple, visual way.”]

<https://www.nationalgeographic.org/encyclopedia/map/>

„Ne azt nézd a képekben, amit azok Damianról és a családjáról mondanak; lásd meg azt, amit ezek a képek rólad mondanak”²

Ez az idézetekből kitetsző, egymásra montírozott állítás adja a képsorozat sajátos feszültségét. Nem arról van szó tehát, hogy egyfajta politikai aktivizmus közvetlen hatása teszi radikálissá az állítást, egyszerűbben: nem az történik, hogy Le Bas megjelenít egy szeparatista akaratot. Sokkal inkább van arról szó, hogy (1) a térkép a valóságos tér reprezentációja. A valóságos tér azonban az érzékelt, tudatosult teret jelenti. Elegendő a topográfia történetére vetnünk egy pillantást, amelyben a nem-tudott (bár ettől, az emberi tudástól függetlenül létező) tér nem jelenhetett meg a képi reprezentáción; aztán a következő lépésben a nem ismert, de tudott terek fehér foltként, kitöltetlen helyként kerültek megjelenítésre. Le Bas eljárása ezek szerint nem a térképre való festés, hanem térképkészítés, a térkép korrekciója, ha úgy tetszik, az általa érzékelt valóság *szimbolikus reprezentációja*. Ezt mutatja Roma Road Map of England and Wales című alkotása, amely traveller útitérkép, utakkal és csomópontokkal, ahol az utat a „Fate Ruled Charm” irányítja.

(2) A térkép a gádzsók, a nem-romák által tudott-ismert világ reprezentációja, és mint ilyen, a nem-romák által használt tárgy. Az új térkép az addigi módon használhatatlanná teszi a térképet, de annál lényegibb valóságot reprezentál: az addig észrevehetetlenre nyitja rá a szemet. Térkép és valóság között az ontologikus viszony mint metaforikus alakzat került értelmezésre, ahol a földrajzi valóság képi megfelelője a térkép.

(3) Ám már maga a térkép is (átrajzolása előtt) elmozdul ettől, mert közigazgatási határokat, azaz eleve szimbolikus létezőket jelenít meg, olyan elemeket, amelyek a nem-roma világ számára létezők: nem tárgyi valójukban (mint a hegyek, folyók, utak), hanem elvontságukban (megyék, tartományok, országok). Ezekről pedig aligha különbözik az új térkép, amely szintúgy szimbolikus létezőt jelenít meg – olyat, amely a roma nézőpontból válik értelmezhetővé. Ebben az ön-jelölésben válik világossá a helyre, mint a self-identitás elemére benyújtott radikális igény, amely a „változó világgal változó kölcsönhatásban levőként” követel magának helyet a térképen.³

(4) A térkép önmagában is kép: annak a valóságdarabnak formalizált leképezése, amelyet a térképolvasás kódjaival veszünk használatba. Kép a technikai értelemben is: megrajzolt, megfestett síklap. És kép abban az értelemben is, hogy nem saját elsődleges funkcióját tölti be, hanem megjelenít valami önmagán túlit – jelentését térképségéből nyeri, de funkciója nem a térképe. Hogy példával mutassam be ezt: a barokk németalföldi festőinek egyik legismertebb alakja, Johannes Vermeer festményén, az *A katona és a nevető lány* címűn a képtéma enteriőrjeként szerepel falitérkép. A festmény többi elemére most nem térek ki, az foglalkoztat, mit keres a térkép a képen, hiszen más festményén, a Geográfuson a portréfigura identitás-jelölője, nem válik le a portréről. Itt viszont látszólag kicserélhető, esetleges jelenléttel bír. Ugyanakkor a barokk is bír egyfajta feudális nemzettudattal⁴, amely nagyobb részben a feudális uralkodókhoz, nemesi családokhoz, kisebb részben azonban az elfoglalt – tényleges vagy feltérképezett térhez.

² [„(...) don't look at these pictures for what they tell you about Damian and his family; look at for what they tell you about yourself.”] Junghaus, Tímea-Székely, Katalin, szerk., *Paradise Lost*, OSI, 2007, 88

³ Dúll Andrea id. Proshansky-t; Dúll Andrea, *Az identitás környezetpszichológiai értelmezése*, in. Bodor Péter, szerk., *Emlékezés, identitás, diszkurzus*, L'Harmattan, Bp., 2015, 117

⁴ vö. Aradi Nóra – Feuerné Tóth Rózsa – Galavics Géza – Marosi Ernő – Németh Lajos, *A művészet története Magyarországon*, Gondolat, Bp., 1983, 228

(5) A térkitöltés mint térfoglalás értelmezhető azokon a térképeken, ahol – ilyen a Polska 2016 vagy a Gypsy Switzerland (2007) – a rajzolt figurák teljességgel kitöltik, valójában ki is takarják, felszámolják a térkép vonalait. Azokra legfeljebb a grafikák rendezettsége utal.

(6) A térfoglalás a térkép-sorozat egyes darabjaiban és más címkézett, szöveges elemeiben is megragadható. London átrajzolt térképe akár az előző pontban is példánk között szerepelhetne. Bár az útvonalak java a térképen látható marad, de például a Temze fölött húzódó hidak közé az emblematisz folyót is kitakaró kalap került (nagyjából a London Bridge környékén). London nem jelzőt kap, hanem névcserét történik: Romeville lesz a kép címe, és csak zárójeles utalás van a címben Londonra vonatkozóan, ahogyan az aluljáró is átnevezésre kerül: Romany Underground System. Az átírás-ráírás, ahogyan Omara, Lumberg, vagy éppen Delaine Le Bas képein⁵, mágikus teremtmény erővel bír – nem metaforikus, hanem tényleges és közvetlen átvételét jelenti az írásos narratívának. A *nem-cigány teret kitöltő írás által kiszolgáltatott* helyére a *kiszolgáltatott által írt* kerül. A hatalmat birtokló hivatal nyelve, amely legitim produktumokban manifesztálódik, erejét veszti, hiszen legitim, írásos állítás lép a helyébe, olyan, amelynek már nem birtokosa. Ezzel lelepleződik a hatalmi gyakorlat is, a térfoglalás addigi gyakorlata. Ennek valóban ironikus kijátszása Róma térképe.

(7) Róma térképe ugyanis a térfoglalás olyan példája, amely korántsem jár együtt a térkitöltés gyakorlatával, mint fentebb. Ugyanakkor nem jár átírással, újracímkézéssel. Elegendő a térképen jelezni a térkitöltés szokásos gesztusát néhány standard portréval és lakókocsik matricáival, és elég kiállítani a képet. A sorozatban való elhelyezés világossá teszi az aktust, és az hajtatik végre a befogadóban, valójában nem kell megtörténnie: a térkitöltés a néző-befogadó jelentésteremtő munkája innen. Rome – a cím átírására nincsen szükség, az azonos alakúság felkínálja magát az ironiának. Mert míg Lakatos Menyhért nagyregényének elbeszélője visszakérdez, amikor a leány a kezére íratja a másnapi tetoválás szövegét, azt, hogy *feri*:

„- Írd ide, hogy „feri” – mutatott a tisztára nyálazott helyre, amit vörösre dörzsölt. – Majd reggel beleveretem tüvel.

- Cigányul vagy magyarul?
- Cigányul hát.”⁶

, addig ebben a sorozatban egyszerre az lesz magától értetődő konnotatív jelentés, amely a birtokbavételt megelőzően fel sem merült. A térfoglalás, mint az elbeszélés teljes körű uralása a Rome című képben teljesedik ki és ezzel az addigi hatalmi elbeszélés lelepleződik le: az átírás és a térkitöltés is szükségtelenné válik, mert nem eszközként vagy cselekvő gesztusként, hanem mindent átjáró ideológiaként van jelen.

(8) A feliratozás, a nyelvvel való birtokbavétel megörökítése számos képzőművész esetében, sokféle módon került elő. Gondoljunk Daniel Baker tükörfelirataira vagy tiltótábláira, Lumberg képregényeire, Omara kék sorozatára, Delaine Le Bas brikolőr átírásaira,

⁵ pl. Le Bas, Delaine, *Declaration of Human Rights* című alkotása

⁶ Lakatos Menyhért, *Füstös képek*, Magvető, Bp., 1975, 220. A kötet 2009-es változatában (Wesley, Bp., 2009) elütés történt. A „feri” (magyar nyelven: csak) helyére a „fért” szó került. Ennek nincs jelentése (a lábjegyzet a kötetben hasonlóan a „csak” jelentést rendeli hozzá). A szerkesztői szándék valószínűsíthetően a *feri* / *féri* dialektusok közötti kiejtés különbsége írásban való jelölését kívánta szolgálni az újabb kiadásban (így viszont a betűsor értelmét veszti a magyarban), az „i”-re cserélése elütés (vagy az olvasószerkesztői jószándék, amely mindenképpen a regényszövegnek megfelelően keresett magyar értelmet a szónak, nem tudva, hogy a *fért* viszont értelmetlen betűsor romanes). Vö. Papp János, *Cigány-Magyar, Magyar-Cigány kézikönyv / Romane-Ungrike, Ungrike-Romane vasteske alava*, Bp., 2008, 45. Külön köszönettel tartozom a nyelvi konzultációért Lakatos Szilviának.

vagy Damian térképeinek felirataira, azok átírására, Botos Flórián szövegképeire,⁷ etc. A szó önmagában metaforikus alakzat, ettől függetlenül a rögzített szó (az írás) fétis, amely nem csupán rögzíti, leírja, magyarázza, etc. a *valóságot* (ez a valóság az észlelt és tudatunkkal beláthatót jelenti), hanem

„a nyelv csaknem teljes leltárt készít nekünk a valóságról, és amit nem lehet megnevezni, az nem is lehet olyan fontos”.⁸

(9) És végül a térkép nem egyszerűen teret, de időt is rögzít: a megismerés változásában (mint a németalföldi példán), mozgást jelölve (mint amilyen a road-map), történeti időt jelölve (a közigazgatási határok változékonysága). Ahogyan Ördögh Szilveszter Villon négysorosa kapcsán figyel fel a paradoxonra a „Ponthoise mellett” szövegrésszel kapcsolatban, amelyben a költő születési helye az én számára életidőt jelöl: „a tér behatárolta idejét”.⁹

⁷ Zsigó Jenő-Fris E. Kata, *Cigány festészet 1969-2009*, Romano Kher, Bp., 2009, 86-91; Botos képei tanúbizonyságok, amelyben az isteni szent szöveg textúrája és uralója is a képeknek: a szövegek által nyernek alakot a figurák, Isten szavai töltik ki a figurákat, az isteni szó által léteznek. A narratíva birtokosa kizárólagosan Isten, és a képek tárgyuktól függetlenül ennek igazolásai.

⁸ Gombrich, Ernst, *Icones symbolicae*, in. Pál József, szerk., *Az ikonológia elmélete*, JATEPress, Szeged, 1997, 85

⁹ Ördögh Szilveszter, *A könyv is olvas engem*, Pátria, Bp., 1993, 17